

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

29 березня 2012 року № 384

Форма № Н - 3.04

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра ___ історичного краєзнавства _____

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан історичного факультету

“ ___ 27 ___ ” _____ 12 _____ 20_18__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
вільного вибору

**Дисидентський рух: супротив, нонкорформізм, пристосуванство в історії
України II половини ХХ ст.**

_____ (шифр і назва навчальної дисципліни)

напрямок підготовки ___ **0203 гуманітарні науки** _____

_____ (шифр і назва напрямку підготовки)

спеціальність _ **6.020302 - Історія** _____

_____ (шифр і назва спеціальності)

спеціалізація _____

_____ (назва спеціалізації)

факультет _____ **історичний** _____

Львів – 2019 рік

**Робоча програма курсу: Дисидентський рух: супротив, нонкорформізм,
пристосування в історії України II половини XX ст.**

для студентів за спеціальністю **6.020302 – Історія**

_____ „27” _____ 12_____, 20_18_ року – ___ с.

Розробник: доцент кафедри історичного краєзнавства, к.і.н. Середяк А.В

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри (предметної комісії) _____

Протокол від “27” _____ 12_____ 20_19_ року № 4 _____

Завідувач кафедри проф. Голубко В.Є.
(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

— “27” _____ 12_____ 20_18_ року

Схвалено Вченою радою історичного факультету

Протокол від “26” _____ 12_____ 20_18_ року № _____

Голова: проф. Шуст Р.М. _____

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
3	Галузь знань 6.02032 – історія та археологія (шифр і назва)	За вибором	
	Напрямок підготовки 6.020302 Історія (шифр і назва)		
Модулів 2	Спеціальність (професійне спрямування): Історія	Рік підготовки:	
Змістових модулів –		4-й	4-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин		8-й	8-й
Денна форма -90 год.		Лекції	
Заочна форма – 90 год			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента 3 год	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	39 год.	14 год.
		Практичні, семінарські -	
		-	-
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		51 год	76 год.
		Індивідуальні завдання: год.	
Вид контролю: залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - – 44% і 66%

для заочної форми навчання - 44% і 66%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: домогтися: 1) засвоєння студентами ґрунтовних знань з історії України другої половини ХХ ст., 2) зрозуміння суті СРСР як агресивного, тоталітарного суспільства, 3) усвідомлення причин та проблем виникнення опозиційного руху, мети його представників і їхні погляди. Спираючись на досвід минулого, спробувати відповісти на болючі проблеми сьогодення, сформувати всебічно розвинену особистість, свідомого, активного громадянина України зі стійкими демократичними переконаннями.

Завдання. 1. Навчитися верифікувати джерела та літературу, збирати та аналізувати фактологічний матеріал, вміло використовувати його в науковій роботі, комплексно вивчити проблеми виникнення, становлення та розвитку дисидентського руху, акумулювати знання про основні події, поняття, персоналії, джерела та історично-культурні пам'ятки, що стосуються українського спротиву другої половини ХХ ст. 2. Виховувати якості всебічно розвиненої особистості, громадянина і патріота, якому притаманні: активна життєва позиція, відчуття власної гідності, розуміння загальнолюдських цінностей, обстоювання національних пріоритетів, шанобливе ставлення до надбань попередніх поколінь, бажання пізнавати минуле й реагувати на виклики майбутнього.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- джерела та історіографічний доробок до курсу;
- актуальні проблеми тематики курсу;
- фактичний матеріал: важливі дати та події пов'язані з політичною, економічною, соціальною історією України;
- організації та персоналії, які визначали характер дисидентського руху, його ідеї і вплив на хід історичних подій в Україні.

вміти:

- розрізняти та аналізувати поняття геноцид, етноцид, насильство, супротив, нонконформізм, пристосуванство.
- критично осмислювати джерела та історіографію проблеми;
- співставляти і аналізувати різні погляди на становище України у складі СРСР;
- аналізувати праці представників дисидентського руху;
- оперувати інформацією про причини та масштаби репресій в Україні.
- розрізняти механізми політичних репресій в УРСР
- встановити причинно-наслідковий зв'язок: шістдесятництво-самвидав-дисидентський рух-перебудова-розпад СРСР-незалежність України.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ, ЯК ПРИКЛАД НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ БОРОТЬБИ ЗА ПОЛІТИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ.

Тема 1. Поняття супротив, дисидентство та нонконформізм. Форми і види протестів. Причини та витоки протестів, виступів і рухів опору радянському режиму в країнах Центрально-Східної Європи у повоєнний період.

Тема 2. Етноцид, демоцид та демократична теорія миру Рудольфа Руммеля.

Тема 3. Філософія ненасильства у визвольних рухах II половини ХХ ст.

Тема 4. Джерела та історіографія українського руху опору.

Тема 5. Законодавча та нормативна база, політичних репресій 1960-80-х років ХХ ст.

опору та способи виявлення незгоди (досвід вітчизняних та східноєвропейських дисидентів).												
Тема 3. Доноси, анонімки, зрада (кількісна характеристика, анатомія явища).	2											
Тема 4. Студенти та молодь під наглядом КДБ: специфіка молодіжного супротиву.	2											
Тема 5. Слово як зброя протистояння: самвидав, тамвидав, способи передачі інформації.	4						2					
Тема 6. Творчість за ґратами: кращі зразки української поезії та публіцистики.	2											
Тема 7. Допомога правозахисних організацій за кордонами ССРСР.	2											
Тема 8. Колишній дисидент в незалежній Україні: між сподіваннями та реальністю.	2											
Разом за змістовим модулем 2	18						4					
Залік	1											
Усього годин	39						14					

4. Самостійна робота

Тема	Назва теми	Денна форма (кільк. год).	Заочна форма (кільк.год.)
1	Поняття супротив, дисидентство та нонконформізм. Причини та витоки протестів, виступів і рухів опору радянському режиму в країнах Центрально-Східної Європи у повоєнний період.		10
2	Етноцид, демоцид та демократична теорія миру Рудольфа Руммеля.		
3	Філософія ненасильства у визвольних рухах II половини		

	XX ст.		
4	Джерела та історіографія українського руху опору.		10
5	Законодавча та нормативна база, політичних репресій 1960-80-х років XX ст.		10
6	Табори, як спільний для тоталітарних режимів спосіб покарання. Формування та занепад системи радянського ГУЛАГу.		10
7	Діяльність правозахисних організацій як політичний чинник розвалу радянської імперії.		20
8	Жінки в українському русі опору другої половини XX ст.		
9	Супротив радянському режиму в країнах Центрально-Східної Європи в другій половині XX ст.: порівняльний аналіз.		
10	Механізми політичних репресій в УРСР: залякування («оперативні заходи»), арешти, тюрми, примусове лікування, «нешасні випадки»)		10
11	Здатність до опору та способи виявлення незгоди (досвід вітчизняних та східноєвропейських дисидентів).		
12	Доноси, анонімки, зрада (кількісна характеристика, анатомія явища).		
13	Студенти та молодь під наглядом КДБ: специфіка молодіжного супротиву.		
14	Слово як зброя протистояння: самвидав, тамвидав, способи передачі інформації.		6
15	Творчість за ґратами: кращі зразки української поезії та публіцистики.		
16	Допомога правозахисних організацій за кордонами СРСР.		
17	Колишній дисидент в незалежній Україні: між сподіваннями та реальністю		
	Залік		
	Разом		76

5. Методи навчання.

Лекція з використанням мультимедійного проєктора, відеоматеріалів, обговорення проблем, дискусії.

6. Методи контролю.

Курс закінчується заліком. Проміжною формою контролю є опитування під час лекції, участь у спланованих викладачем обговореннях та дискусіях. Після закінченні курсу студенти пишуть підсумковий тест.

Студенти стаціонарної форми навчання готують повідомлення, тему якого узгоджують з викладачем.

Студенти заочної форми навчання отримують домашнє індивідуальне завдання, яке виконують влітку і захищають під час заліку, який, згідно плану, проводиться в 9 семестрі.

Підсумковий контроль знань студентів здійснюється в кінці семестру у формі заліку.

При виведенні загальної оцінки студента береться до уваги результати проміжного контролю. Залік виставляється автоматично на основі стобальної шкали.

7. Розподіл балів, які отримують студенти.

Оцінювання знань студента здійснюється за 100-бальною шкалою.

Участь у дискусіях під час лекцій – 50 балів. Повідомлення (індивідуальне завдання для студентів заочної форми навчання) - 50 балів.

Загалом, оцінювання знань студента ґрунтується на таких критеріях:

Оцінка «відмінно»:

студент у повному обсязі володіє програмним матеріалом, вільно і аргументовано висвітлює проблеми винесені на лекціях, бачить їх місце, у контексті загальної історії;

Оцінка «добре»: студент володіє фактичним матеріалом курсу, але допускає окремі неістотні помилки, висновки й узагальнення, які він зробив, не є вичерпними;

Оцінка «задовільно»: студент в основному володіє фактичним матеріалом курсу, але в окремих аспектах питань припускається істотних помилок, не в змозі самостійно робити чіткі закінчені висновки й узагальнення та пов'язати теоретичні знання з практикою, виклад матеріалу утруднений, неповною мірою використовується категоріальний апарат навчальної дисципліни;

Оцінка «незадовільно»: студент не володіє матеріалом курсу, не орієнтується в його проблематиці, при спробі викладу матеріалу припускається грубих помилок, не може зробити жодних висновків та узагальнень.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

.Оцінка в балах	Оцінка ECTS	Визначення	За національною шкалою	
				Залік
90 – 100	A	Відмінно		Зараховано
81-89	B	Дуже добре		
71-80	C	Добре		
61-70	D	Задовільно		
51-60	E	Достатньо		
26-50	FX	Не задовільно з можливістю повторного складання іспиту		Не зараховано
0-25	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни		Не зараховано

8. Методичне забезпечення.

Теми для дискусій під час лекційних занять та повідомлень (індивідуальних завдань для студентів заочної форми навчання) узгоджуються з лектором відповідно до зацікавлень і можливостей студента. Особливо заохочуються власні польові дослідження: інтерв'ю з безпосередніми членами опору, їх родичами та нащадками, очевидцями репресій над радянськими інакодумцями тощо. Базою для повідомлень також слугують опубліковані спогади, мемуари, відеозаписи, публіцистичні та художні твори учасників опору.

Рекомендовані для самостійного опрацювання та підготовки повідомлень документи, спогади та твори діячів спротиву, мемуаристика.

1. Алла Горська. Душа українського шістдесятництва / упор. Людмила Огнева. – К. : Смолоскип, 2015. – 712 с.
2. Бадзьо Ю. Право жити: Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму / Ю. Бадзьо. – К. : Таксон, 1996. – 400 с.
3. Благословенні душі, що вміють випромінювати... (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд. Любов Маринович, Юрій Зайцев. – Львів : Свічадо, 2015. – 960 с.

4. Брайчевський М. Приєднання чи воз'єднання? Критичні зауваги з приводу однієї концепції / М. Ю. Брайчевський. – Торонто : Смолоскип, 1972. – 66 с.
5. Валерій і Сандра: листування Валерія Марченка із Сандрою Фапп'яно. – К. : Смолоскип, 2010. – 104 с.
6. Валерій Марченко. Листи до матері з неволі / упоряд. Н. Смужаниця-Марченко, Ю. Хорунжий. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1994. – 504 с.
7. Гель І. Грані культури / Іван Гель. – Львів : Атлас, 1993. – 216 с.
8. Горинь Б. Опанас Заливаха. вибір шляху / Богдан Горинь. – К. : Видавничо-тиражувальний центр секретаріату Української республіканської партії, 1995. – 24 с.
9. Горинь Б. Не тільки про себе: докум. роман-колаж: у 3 кн. / Богдан Горинь. – Кн. 1: 1955–1965. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. – 352 с.; Кн. 2: 1965–1985. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 648 с.; Кн. 3: 1985–1990. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2010. – 920 с.
10. Дзюба І. З криниці літ: у 3 т. / Іван Дзюба. – Т. 1. Статті. Доповіді. Рецензії. Передмови. Дещо про добрих сусідів і духовну рідню. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 975 с.; Т. 2. Шевченко і світ. Естетика і культурологія. Знайомство з десятою Музою. «Бо то не просто мова, звуки...». Тернисті дороги порозуміння. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 976 с.; Т. 3. Літературні портрети. Дніпровський меридіан. Зі спогадів. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007. – 880 с.
11. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / Іван Дзюба. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 330 с.
12. «Доброокий». Спогади про Івана Світличного / ред. рада: Валерій Шевчук та ін.; упорядники Леоніда і Надія Світличні; художник-оформлювач серії Іван Гаврилук. – К. : Вид-во «ЧАС», 1998. – 572 с. – (Укр. модерна л-ра).
13. Драч І. Політика: статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / Іван Драч; Укр. всесвіт. координ. рада; Т-во зв'язків з українцями за межами України (Т-во «Україна»); Конгр. укр. інтелігенції. – К., 1997. – 392 с.
14. Дяк О. Михайло Дяк на світлинах, у спогадах, документах / О. М. Дяк. – Львів : СПОЛОМ, 2004. – 128 с.
15. Зінкевич О. Щоденник. 1948–1949, 1967–1968, 1971–1976 / Осип Зінкевич. – К. : Смолоскип, 2016. – 504 с.
16. Іноземці про українських політ'язнів: спогади / упор. Олена Голуб; передм. Євгена Сверстюка. – К. : Смолоскип, 2013. – 736 с.
17. Інформаційний бюлетень Українського комітету «Гельсінкі-90». – Ч. 1 (серпень, 1990). – Нью-Йорк : Спілка, 1990. – 32 с.
18. Інформаційні бюлетені Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінських Угод. Випуски: ч. 1, 1978 р.; ч. 2, 1978 р.; безномерний; березень 1979 р.; ч. 1, 1980 р.; ч. 2, 1980 р. / [упорядкував Осип Зінкевич; післямова Ніни Строкатої]. – Торонто; Балтимор : Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1981. – 200 с.
19. Калинець І. Зібрання творів: у 2 т. / І. Калинець. – Т. 1. Пробуджена муза. – К. : Факт, 2004. – 416 с.; Т. 2. Невольничя муза. – К. : Факт, 2004. – 544 с.
20. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – 2-ге розширене вид. – Львів : БаК, 2009. – 344 с.
21. Корогодський Р. До Брама Світла. Портрети / Роман Корогодський; упор., авт. післямови та прим. О. Сінченко. – К. : Дух і Літера, 2016. – 432 с.
22. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 584 с. – (Бібліотека Шевченківського комітету).
23. Крик з могили. Захальвні вірші з України. – Париж; Балтимор : Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1969. – 53 с.
24. Курищук Г. Встати! Суд іде... Слово про Т. Мельничука / Г. Курищук. – Косів : Писаний Камінь, 1998. – 110 с.
25. Лесів Я. Сніг без грат: поезія, епістолярій, публіцистика, спогади, документи / Я. В. Лесів; укл. О. В. Сокульська; худож. С. Я. Ковика-Алієв. – К. : Смолоскип, 2014. – 784 с.
26. Литвин Ю. Люблю – значить живу: публіцистика / упоряд. А. Русначенко. – К. : КМ Academia, 1999. – 93 с. – (Сумні сторінки історії).
27. Лихо з розуму: (портрети двадцяти «злочинців»): збірник матеріалів / уклав Вячеслав Чорновіл. – Париж : Перша укр. друкарня у Франції, 1967. – 336 с.

28. Лісова В. Сімдесятниці. [Про жінок України – членів УГГ, їх дії] / В. Лісова // Зона. – 1997. – № 12. – С. 3–13.
29. Лісовий В. Спогади. Поезії / Василь Лісовий; упор. Н. Вельбовець, В. Лісова, Л. Туровець-Лісова. – К. : Смолоскип, 2014. – 664 с.
30. Лук'яненко Л. Де ти, доле України? / Левко Лук'яненко. – К. : Вид-во «Телерадіокомпанія “ІК”», 2011. – 267 с.
31. Лук'яненко Л. З часів неволі. У 5 кн. / Левко Лук'яненко. – Книга перша. Сосновка-7. – К. : МАУП, 2005. – 528 с.; Книга друга. – К. : МАУП, 2007. – 368 с.; Книга третя. Спогади і роздуми. – К. : Видавничий дім «Світлиця», «Східна проекція», 2009. – 448 с.; Книга четверта. Країна Моксель. – К. : Фенікс, 2010. – 520 с.; Книга п'ята: Одержимі. – К. : Тамподек ХХІ, 2012. – 448 с.
32. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників / Левко Лук'яненко. – К. : Журнал «Вітчизна», 1991. – 126 с.
33. Марченко В. Творчість і життя / упоряди. Н. Смужаниця-Марченко, Н. Кочан. – К. : Сфера; Дух і Літера, 2001. – 536 с.
34. Маринович М. Всесвіт за колючим дротом (спогади і роздуми дисидента) / Мирослав Маринович. – Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2016. – 536 с.
35. Мешко О. Свідчу / Оксана Мешко; записав Василь Скрипка. – Київ : Українська республіканська партія, 1996. – 56 с. – (Бібліотека журналу «Республіка», ч. 3. Політичні портрети).
36. Мороз Р. Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня / Р. В. Мороз. – Х. : Права людини, 2012. – 288 с.
37. Не відступлюся! До 100-річчя Оксани Яківни Мешко / Харківська правозахисна група; упоряд. В. В. Овсієнко, О. Ф. Сергієнко; худож.-оформлювач Б. Є. Захаров. – Х. : Права людини, 2005. – 344 с.
38. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: спогади, статті, листи, поезії / упоряд. О. Ю. Орач (Комар). – К. : Укр. письменник, 1993. – 400 с.
39. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. – Частина 1 / упорядкування Богдана Підгірного. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 336 с.; Частина 2 / упорядкування Богдана Підгірного. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 320 с.
40. Овсієнко В. Світло людей: мемуари та публіцистика: у 2 кн. – Кн. 1 / упорядкував автор; худож.-оформлювач Б. Є. Захаров. – 2-ге вид. доп. (Додатковий наклад 2007 р. з виправленнями). – Х. : Харківська правозахисна група; К. : Права людини, 2007. – 352 с.; Кн. 2 / упорядкував автор; худож.-оформлювач Б. Є. Захаров. – 2-ге вид. доп. – (Додатковий наклад 2007 р. з виправленнями). – Х. : Харківська правозахисна група; К. : Права людини, 2007. – 352 с.
41. Олекса Тихий: думки про рідний Донецький край. Том I / упорядкували Овсієнко В. В., Олійник М. В., Півень В. Ф., Фіалко Є. Б. – Донецьк : ТОВ «Поліграфічний будинок “Донеччина”», 2012. – 416 с.
42. Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі. Том II / упорядкували Овсієнко В. В., Олійник М. В., Півень В. Ф., Фіалко Є. Б. – Донецьк : ТОВ «Поліграфічний будинок “Донеччина”», 2012. – 368 с.
43. Опанас Заливаха: альбом / упоряд. Б. Мисюга. – К. : Смолоскип, 2003. – 160 с.
44. Осадчий М. Україноцентризм: наукові праці, публіцистика / М. Г. Осадчий; упорядкування, вступна стаття, примітки, коментарі Ярослави Васишин. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 154 с.
45. Плахотнюк М. Коловорот: статті, спогади, документи / упорядкування та коментарі В. Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2012. – 510 с.
46. Поезія із-за ґрат: антологія / упор. Олена Голуб; передм. Людмили Тарнашинської. – К. : Смолоскип, 2012. – 872 с.
47. Радигін А. Життя в мордовських таборах зблизька / Анатолій Радигін. – Мюнхен, 1974. – 110 с.
48. Руденко М. За ґратами. Поезії 1977–1978 / Микола Руденко; передмова Надії Світличної. – [Б. м.] : Сучасність, 1980. – 222 с.
49. Руденко М. «Найбільше диво – життя». Спогади / Микола Руденко. – К. : ТОВ «Вид-во “Кліо”», 2013. – 696 с.
50. Сверстюк Є. На полі чести: у 2 кн. – Кн. I. Невже то я? / упорядник Олексій Сінченко. – К. : ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2015. – 368 с.; Кн. II. Наш сучасник Євген Сверстюк / упорядник Василь Овсієнко. – К. : ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2015. – 600 с.
51. Сверстюк Є. Собор у риштованні / Євген Сверстюк; передмова Марка Антоновича. – Париж; Балтимор : Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1970. – 97 с.

52. Світличний І. Ґратовані сонети / Іван Світличний. – [Б. м.] : Сучасність, 1977. – 115 с.
53. Світличний І. У мене тільки слово / ред. рада В. Шевчук та ін.; упоряд. та приміт. Л. П. Світличної, Н. О. Світличної; худож.-оформлювачі серії І. М. Гаврилюк та ін.; худ.-іл. І. В. Остафійчук. – Х. : Фоліо, 1994. – 431 с. – (Українська література ХХ століття).
54. Сергій Параджанов. Злет, трагедія, вічність: твори, листи, документи архівів, спогади, статті, фото / упоряд.: Р. М. Корогодський, С. І. Щербатюк. – К. : Спалах ЛТД, 1994. – 280 с.
55. 75. Симоненко В. Твори: у 2 т. – Т. 1. Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи / упоряд. Г. П. Білоус, О. К. Лищенко. – Черкаси : Брама-Україна, 2004. – 424 с.; Т. 2. Статті. Рецензії. Нариси. Виступи. Автографи. Документи біографічного характеру / упоряд. Г. В. Суховершко, П. М. Жук, Т. А. Клименко, С. І. Кривенко. – Черкаси : Брама-Україна, 2004. – 320 с.
56. Снегірьов Г. Набої для розстрілу та інші твори / Гелій (Євген) Снегірьов; вступ. ст. і заг. ред. В. Гришка. – Нью-Йорк; Торонто : Вид. Громадського комітету і Нових днів, 1983. – 492 с.
57. Сокульський І. Листи до Марієчки: вибране листування (1981–1987) / І. Г. Сокульський. – К. : Смолоскип, 2000. – 92 с.
58. Сорока Б. Спогади / Б. Сорока; передне сл. І. Калинця. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 280 с.
59. Стефанія Шабатура: вибрана палітра кольорів з мозаїки життя і творчості / упорядник Соломія Дяків. – К. : Смолоскип, 2016. – 256 с.
60. Стус В. Дорога болю: поезії / В. С. Стус; упоряд. та післямова М. Коцюбинської. – К. : Рад. письменник, 1990. – 222 с.
61. Стус В. Таборовий зошит: вибрані твори / упор. Д. Стус. – К. : Факт, 2008. – 452 с.
62. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість / Дмитро Стус; науковий редактор: доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України Г. М. Сивокінь; редактор: Т. В. Щербаченко. – К. : Факт, 2004. – 368 с.
63. Тихий О. Роздуми. Збірник статей, документів, спогадів / упорядкував О. Зінкевич. – Балтимор; Торонто : Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1982. – 80 с.
64. Українська загальнонародна організація (УНФ–2). Дослідження, документи, матеріали: у 2 т. – Т. 1 / упорядник і відповідальний редактор Ю. Д. Зайцев. – 2005. – Львів : Афіша, 2005. – 704 с. (Серія: Україна ХХ століття. Енциклопедія боротьби і репресій).
65. Українська інтелігенція під судом КГБ. Матеріали з процесів В. Чорновола, М. Масютка, М. Озерного та ін. – [Б. м.] : Сучасність, 1970. – 246 с.
66. Українські політ'язні в СРСР. Адресний покажчик. За станом на грудень 1981 р. / упорядкувала Марта Гарасовська. – Торонто; Балтимор : Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1981. – 204 с.
67. «У мерехтінні найдорожчих лиць». Згадуючи Михайлину Коцюбинську / упорядник і відповідальний редактор Елеонора Соловей. – К. : Дух і Літера, 2012. – 576 с.
68. Хмара С. Дорогою до мрії. Вибрані пр.: у 2 т. / С. Хмара. – Т. 1. – К. : Фенікс, 2005. – 464 с.; Т. 2. – К. : Фенікс, 2005. – 628 с.
69. Христинич Б. На шляхах до волі: підпільна організація «Об'єднання» (1956–1959) / Б. Христинич. – Львів, 2004. – 416 с.
70. Частакова Н. Іван Дзюба: дух і творчість: літературний портрет / Надія Частакова; наук. ред. В. П. Марко. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ. – 208 с.
71. Чорновіл В. Твори: у 10-ти т. / В. Чорновіл. – Т. 1. Літературознавство. Критика. Журналістика / упоряд. Валентина Чорновіл. Передм. В. Яременка, М. Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2002. – 640 с.; Т. 2. «Правосуддя чи рецидиви терору?». «Лихо з розуму». Матеріали та документи 1966–1969 рр. / упоряд. Валентина Чорновіл. Передм. Лесь Танюк. – К. : Смолоскип, 2003. – 905 с.; Т. 3. «Український вісник». Випуски I–VI / упоряд. В. Чорновіл. Передм. М. Косів. – К. : Смолоскип, 2006. – 978 с.; Т. 4. – Кн. 1. Листи / упоряд. М. Коцюбинська, В. Чорновіл. Передм. М. Коцюбинська. – К. : Смолоскип, 2005. – 990 с.; Т. 4. – Кн. 2. Листи / упоряд. М. Коцюбинська, В. Чорновіл. Передм. М. Коцюбинська. – К. : Смолоскип, 2005. – 1068 с.; Т. 5. Публіцистика, документи, матеріали «Справи № 196» (1970–1984) / упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2007. – 912 с.; Т. 6. Документи та матеріали (листопад 1985 – квітень 1990) / упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2009. – 1052 с.; Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2011. – 1080 с.; Т. 8. Статті, виступи, інтерв'ю (січень 1993 – грудень 1995) / упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2012. – 1088 с.; Т. 9. Статті, виступи, інтерв'ю (січень 1996 – грудень 1997) / упоряд. Валентина Чорновіл; редкол.: Лесь Танюк (голова) та ін. – К. : Смолоскип, 2014. – 1008 с.; Т. 10.

- Статті, виступи, інтерв'ю (січень 1998 – березень 1999) / упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2015. – 680 с.
72. Шістдесят поетів шістдесятих років. Антологія нової української поезії / упорядкування, вступна стаття і довідка Богдана Кравціва. – Нью-Йорк : Вид-во «Пролог», 1967. – 300 с.
73. Шумук Д. Пережите і передумане / Д. Шумук. – Детройт : Українські вісті, 1983. – 536 с.

Опубліковані документи.

1. Політичні протести й інакодумство в Україні (1960–1990): документи і матеріали / упор. В. М. Даниленко. – К.: Смолоскип, 2013. – 736 с.
2. Українська Гельсінська Група. 1978–1982. Документи і матеріали / упорядкував і зредагував Осип Зінкевич. – Торонто; Балтимор: Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1983. – 998 с.
3. Українська Гельсінська Спілка у спогадах і документах / упорядник і голов. ред. Олесь Шевченко. – К. : Вид-во «Ярославів Вал», 2012. – 814 с.
4. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод: [в 4 т.]. – Т. 1. Особистості / упорядник Є. Ю. Захаров; ред. Л. Богомаз; худож.-оформлювач Б. Ф. Бублик. – Х.: Фоліо, 2001. – 203 [1] с.; Т. 2. Документи і матеріали. 9 листопада 1976 – 2 липня 1977 / упорядник В. В. Овсієнко; ред. І. Рапп; худож.-оформлювач Б. Ф. Бублик. – Х.: Фоліо, 2001. – 194 с.; Т. 3. Документи і матеріали. Серпень 1977 – 10 грудня 1978 / упорядник В. В. Овсієнко; худож.-оформлювач Б. Ф. Бублик; Харківська правозахисна група. – Х. : Фоліо, 2001. – 238 [1] с.; Т. 4. Документи і матеріали. 10 грудня 1978 – 11 березня 1978 / упорядник В. В. Овсієнко; худож.-оформлювач Б. Ф. Бублик; Харківська правозахисна група. – Х.: Фоліо, 2001. – 255 с.
5. Український правозахисний рух. Документи і матеріали київської Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінських Угод / передмова Андрія Зваруна; упорядкував Осип Зінкевич. – Торонто; Балтимор: Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1978. – 478 с.
6. Широке море України. Документи самвидаву з України. – Париж; Балтимор: Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Перша Українська друкарня у Франції, 1972. – 378 с.
7. Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. ХХ ст. Документи і матеріали. До 20-ї річниці Незалежності України / Національна академія наук України; Інститут історії НАН України; Галузевий державний архів Служби безпеки України. – К.: Інститут історії НАН України, 2011. – 626 с.
8. Україна в ХХ столітті (1990–2000): зб. документів і матеріалів / упоряд. Г. А. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. Ю. Король та ін. – К. : Вища шк., 2000. – 351 с.

Довідники, енциклопедії

1. Галузевий державний архів СБУ: путівник / ГДА СБУ; автори-упоряд.: В. М. Даниленко (відп. упоряд.) та ін. – Х. : Права людини, 2009. – 136 с.
2. В'ятрович В. Право на правду. Практичний poradник із доступу до архівів / В. М. В'ятрович, І. М. Кулик, В. В. Лошак, А. В. Шпак та ін.; Центр досліджень визвольного руху. – Львів : Часопис, 2012. – 152 с.
3. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. У 2 т. – Т. 1. Україна. – Частина 1. – Х. : Харківська правозахисна група; «Права людини», 2006. – 1–516 с.; Частина 2. – Х. : Харківська правозахисна група; «Права людини», 2006. – 517–1020 с.
4. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
5. Репресії в Україні (1917–1990 рр.): науково-допоміжний бібліографічний покажчик / авт.-упоряд. С. К. Бабич, В. В. Патока; авт. вступ. статті С. І. Білокін. – К. : Смолоскип, 2007. – 519 с.
6. Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник / передм. Осипа Зінкевича, Олесь Обертаса. – К. : Смолоскип, 2010. – 804 с.

Рекомендовані відеоматеріали.

1. «Благословенні кольори. Художник Григорій Синиця» / режисер С. Дудка. – Україна : Кіностудія «Укртелефільм», 1990.
2. «Брати» / режисер В. Гузик. – Україна : Кіностудія «Укртелефільм», 1991.
3. «Василь Стус. Феномен суток» / режисер С. Ачинян. – Україна : Національна телекомпанія України, 2014.

4. «Вживання в таборах» / режисер Ю. Данкевич; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТЗОВ ТРК «Міст ТБ», 2014.
5. «Відділ (шістдесятники)» / режисери О. Архангельський, О. Ласкарі. – Росія : Телеканал «Культура», 2010.
6. «Вячеслав Чорновіл – таємниці загибелі» / режисер Ю. Данкевич; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТЗОВ ТРК «Міст ТБ», 2014.
7. «Вячеслав Чорновіл» / режисер Денис Сніжко // Великі українці. – Україна : Телеканал «Інтер», 2008.
8. «В'язні сумління. Арешт та ув'язнення Миколи та Раїси Руденків». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Музей шістдесятництва; Український інститут національної пам'яті; Харківська правозахисна група; Галузевий державний архів Служби безпеки України, 2016.
9. «В'язні сумління. Микола Руденко». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Музей шістдесятництва; Український інститут національної пам'яті; Харківська правозахисна група; Галузевий державний архів Служби безпеки України, 2016.
10. «В'язні сумління. Підписання Гельсінської угоди». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Музей шістдесятництва; Український інститут національної пам'яті; Харківська правозахисна група; Галузевий державний архів Служби безпеки України, 2016.
11. «В'язні сумління. Створення Української Гельсінської групи». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Музей шістдесятництва; Український інститут національної пам'яті; Харківська правозахисна група; Галузевий державний архів Служби безпеки України, 2016.
12. «Гра долі. Я на світі такий один» / режисер В. Образ. – Україна : Студія «ВІАТЕЛ», 2008.
13. «Дисиденти». Серії 1–7 / режисери О. Фролов, В. Шкурін. – Україна : Телеканал «1+1», 2006.
14. «Досвід закордонних дисидентів» / режисер О. Колодюк; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТЗОВ ТРК «Міст ТБ»; ТЗОВ ТРК «Нові комунікації», 2017.
15. «Загадка Норильського повстання» / автор і продюсер М. Ткачук. – Україна : Кіностудія «Заповіт», 2006.
16. «Зачарований Зеник» / режисер Ю. Данкевич; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТЗОВ ТРК «Міст ТБ», 2014.
17. «Зустріч із Зіновієм Красівським у Лондоні. 21 лютого 1990 р.». [Електронний архів] // Архів ОУН. Українська інформаційна служба. Лондон. – Ф. 32, оп. 2, од. зб. 2, од. обл. 1. – Режим доступу: <http://ounuis.info/events/video/item/462-zustrich-z-zenoviem-krasivskym-v-londoni.html>.
18. «Іван Миколайчук. Тризна» / режисер В. Вітер. – Україна : Кіностудія «Укртелефільм», 1989.
19. «Кам'яний живопис» / режисер Г. Кохан. – Україна : Студія «Київнаукфільм», 1967.
20. «Каральна психіатрія» / режисер Б. Ільчишин; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТЗОВ ТРК «Міст ТБ», 2015.
21. «Київські історії». [Дисидентський рух 1960-х – 1980-х рр. в Україні] / режисер і ведучий А. Загоруйко. – Україна : Телеканал «Київ», 2017.
22. «Люди Свободи. Василь Стус». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Український інститут національної пам'яті; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Центр досліджень визвольного руху, 2016.
23. «Люди Свободи. Вячеслав Чорновіл». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Український інститут національної пам'яті; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Центр досліджень визвольного руху, 2016.
24. «Люди Свободи. Йосип Сліпий». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Український інститут національної пам'яті; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Центр досліджень визвольного руху, 2016.
25. «Люди Свободи. Михайло Сорока». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Український інститут національної пам'яті; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Центр досліджень визвольного руху, 2016.
26. «Люди Свободи. Петро Григоренко». – Україна : Телеканал «UA:Перший»; Український інститут національної пам'яті; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Центр досліджень визвольного руху, 2016.
27. «Микола Вінграновський» / режисер П. Марусик. – Україна : Студія «Укркінохроніка», 1993.
28. «Напам'ять: Левко Лук'яненко». Частина 1–2 / Левко Лук'яненко; [б. р.]. – Україна : Телеканал «UA:Перший», 2015.
29. «Наш злочин – спів» / режисер В. Шестопалова. – Україна : Студія «Укркінохроніка», 1991.

30. «Невідома Україна. Нариси нашої історії. Від дисидентства до незалежності». Фільми 106–107 / над фільмами працювали: С. Снежний, Є. Шаботенко, І. Стависький, В. Розтальний, В. Бровченко, І. Погон, О. Гарань, В. Самошина, А. Ігонін. – Україна : Національна кінематика України; Київнаукфільм, 1993.
31. «Опанас Заливаха. Івано-Франківськ. 14 листопада 1990 року». [Електронний ресурс] / Режисер, ведучий, оператор З. Красівський. – Режим доступу: <https://youtube.com/watch?v=-2pPsol0myM>.
32. «Панас Заливаха. Автопортрет» / режисер В. Шестопалова. – Україна : Студія «Укркінохроніка», 1992.
33. «Покинув світ мене» / режисер В. Шестопалова. – Україна : Студія «Укркінохроніка», 1992.
34. «Портрет» / режисер В. Василенко. – Україна : Кіностудія «Укртелефільм», 1990.
35. «Просвітлої дороги свічка чорна. Пам'яті Василя Стуса» / режисер С. Чернілевський. – Україна : Студія «Галичина-фільм», 1992.
36. «Резонансні вбивства. Симоненко» / режисер Б. Ільчишин; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТзОВ ТРК «Міст ТБ», 2015.
37. «Резонансні вбивства. Стус» / режисер Б. Ільчишин; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТзОВ ТРК «Міст ТБ», 2015.
38. «Сімдесятники». [Сергій Параджанов] / режисер Н. Калантарова. – Україна : Національна телекомпанія України, 2014.
39. «Смолоскип. [Олекса Гірник]» / режисер С. Цимбал. – Україна : Продюсерський центр «Закрита зона», 2007.
40. «Смолоскип. Василь Макух» / режисер О. Рябокрис. – Україна : Національна телекомпанія України, 2015.
41. «Таємна свобода» / режисер С. Лисенко. – Україна : Студія «Контакт», 2011.
42. «Українська Гельсінська спілка: вектор визначено». Фільми 1–2 / режисер С. Потапчук. – Україна : Національна телекомпанія України, 2013.
43. «Український вісник» / режисер Б. Ільчишин; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТзОВ ТРК «Міст ТБ», 2016.
44. «Українські дисиденти. Війна з системою» / сценарист І. Чмола; ведучий А. Романіди // Україна: забута історія. – Україна : ТОВ «Телеканал “Мега”», 2013.
45. «Українські шістдесятники. Ціна мистецтва» / режисер Ю. Данкевич; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТзОВ ТРК «Міст ТБ», 2015.
46. «Усім нам смерть судилася зарання. Пам'яті Алли Горської» / режисер С. Дудка. – Україна : Кіностудія «Укртелефільм», 1991.
47. «Хто вбив Аллу Горську?» / режисер Ю. Данкевич; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телеканал ЗІК; ТзОВ ТРК «Міст ТБ», 2014.
48. «Шістдесятники». Ч. 1–8 / ведучий О. Криштопа // Машина часу. – Україна : ТРК «НБМ», «Експрес-інформ»; «5 канал», 2016.
49. «Шлях до незалежності. Дисиденти» / режисер С. Барич; автор і ведучий В. Кіпіані. – Україна : Телерадіокампанія «Україна»; ТзОВ ТРК «Міст ТБ», 2016.
50. «Щасливчики 60-х» / режисер Г. Долматовська. – Росія : Кінокомпанія «Мірабель», 2012.

Рекомендована література

1. Адлер Н. Каткування психіатрією: механізм і наслідки / Н. Адлер, С. Глузман // Зона. – 1994. – № 8. – С. 236–249.
2. Бажан О. Дисидентство в УРСР: спроба дефініції / О. Бажан // Магістеріум. Історичні студії. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2001. – Вип. 7. – С. 23–33.
3. Бажан О. Міжнародні кампанії по дотриманню прав людини в Україні в 1960–80-х рр. і реакція на них з боку партійно-державного керівництва СРСР / О. Бажан // Історія України: маловідомі імена, події, факти: (зб. ст.). – К., 2000. – Вип. 10. – С. 538–548.
4. Бажан О. «На повинно об'єднати служіння народові»: (пам'яті Патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира) / О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк // Історія України: маловідомі імена, події, факти: (зб. ст.). – К., 1996. – Вип. [1]. – С. 287–298.
5. Бажан О. «Самвидав» як засіб поширення об'єктивної інформації про Україну в 60–80 роках / О. Бажан // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – № 6/7. – С. 357–364.
6. Бажан О. Випробування вірою: боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-х рр. / О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк; наук. ред. О. П. Реєнт; НАН України; Інститут історії України та ін. – К., 2000. – 332 с.

7. Бажан О. Дослідження проблем дисидентського руху в Україні в сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії / О. Бажан // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2001. – № 2. – С. 520–529.
8. Бажан О. Українська Гельсінська група: легальна форма протистояння тоталітарному режимові в УРСР / О. Г. Бажан // Наукові записки. Історія. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 1999. – Т. 14. – С. 73–79.
9. Бажан О. Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті роки) / О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк; наук. ред. О. П. Реєнт; НАН України, Інститут історії України та ін. – К. : Рідний край, 2000. – 232 с. – (Реабілітовані історією. Науково-документальна серія).
10. Баран В. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко; заг. ред. В. А. Смоля. – К. : Видавн. дім «Альтернативи», 1999. – 303 с. – (Україна крізь віки. Серія, т. 13).
11. Батенко Т. Свіча Михайла Гориня. Штрихи до портрета / Тарас Батенко. – К. : Українська республіканська партія, 1995. – 64 с. – (Бібліотека журналу «Республіка». Серія: політичні портрети, ч. 2).
12. Білокінь С. Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960–1965) / С. Білокінь. – К., 2012. – 63 с.
13. Богораз Л. В поєсах несуществующей науки (дисидентство как историческая проблема) / Л. Богораз, А. Даниэль // Проблемы Восточной Европы. – 1993. – № 37/38. – С. 119–141.
14. Бондарук Л. Історія Кенгірського повстання / Л. Бондарук // Визвольний шлях. – 2004. – № 1. – С. 109–127; № 8. – С. 88–106.
15. Бондарук Л. Михайло Сорока / Л. Бондарук. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 295 с.
16. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно» / Володимир В'ятрович. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 512 с.
17. Ведмідь Л. Проблеми опозиційного руху в Україні другої половини ХХ ст.: вітчизняна історіографія і національна пам'ять / Л. А. Ведмідь // Національна та історична пам'ять. – 2011. – Вип. 1. – С. 271–282.
18. Галицька-Дідух Т. Дисидентський рух на Прикарпатті наприкінці 50-х – у середині 80-х рр. ХХ ст. / Т. Галицька-Дідух // Історія України. – 2012. – № 9–10. – С. 13–17.
19. Гель І. Виклик системі: український визвольний рух другої половини ХХ століття / І. А. Гель; ред. та упор. І. В. Єзерська; Центр досліджень визвольного руху. – Львів : Часопис, 2013. – 392 с.
20. Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов. – К. : Наукова думка, 1991. – 96 с.
21. Данилюк Ю. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) / Юрій Данилюк, Олег Бажан. – К. : Рідний край, 2000. – 616 с.
22. Дашкевич Я. Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури: 2-ге вид., виправл. й доп. / Я. Дашкевич. – Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. Грушевського НАНУ; Літературна агенція «Піраміда», 2007. – 808 с.
23. Деревінський В. В'ячеслав Чорновіл: дух, що тіло рве до бою / Василь Деревінський. – Х. : Віват, 2016. – 496 с.
24. Зайцев Ю. Ідея державної незалежності в українському русі опору 60-х років / Юрій Зайцев // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: збірник наукових праць. Випуск 3–4 / редакційна колегія: Я. Ісаєвич, Ю. Сливка [відповідальний редактор], В. Горинь, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – С. 242–254.
25. Зайцев Ю. Ідея і чин Українського національного фронту / Юрій Зайцев // Воля і Батьківщина. – 1997. – Число 2 (7/23). – С. 26–34.
26. Зайцев Ю. Опозиція 60–80-х рр. про українську державність / Юрій Зайцев // Другий Міжнародний конгрес українців. (Львів, 22–28 серпня 1993 р.). Доповіді і повідомлення. Історія. Частина II / упорядкування Я. Ісаєвича та Я. Грицака. – Львів : Міжнародна асоціація українців; Академія наук України, 1994. – С. 143–149.
27. 38. Зайцев Ю. Український Національний Фронт у боротьбі за волю України / Юрій Зайцев // Воля і Батьківщина. – 2007. – Число 1–2 (25–26/41–42). – С. 19–57.
28. 39. Зайцев Ю. Український національний фронт у русі опору 60-х років / Юрій Зайцев // Воля і Батьківщина. – 1995. – Число 1 (17). – С. 5–22.
29. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987) / Борис Захаров; худож.-оформлювач Б. Захаров; Харківська правозахисна група. – Х. : Фоліо, 2003. – 144 с.
30. Іщенко М. Самоспалення Олекси Гірника в контексті дисидентського руху 60–70-х років / М. Є. Іщенко // Історія України: маловідомі імена, події, факти: (зб. ст.). – К., 1999. – Вип. 7. – С. 317–322.
31. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція у русі опору 1960–80-х років / Г. Касьянов; голов. ред. С. В. Головка. – К. : Либідь, 1995. – 224 с.

32. Курносів Ю. Боротьба за ґратами (соціальне обличчя та форми змагань українських в'язнів сумління у 1960-х–80-х рр.) / Юрій Курносів // Другий Міжнародний конгрес українців. (Львів, 22–28 серпня 1993 р.). Доповіді і повідомлення. Історія. Частина II / упорядкування Я. Ісаєвича та Я. Грицака. – Львів : Міжнародна асоціація українців; Академія наук України, 1994. – С. 138–142.
33. Курносів Ю. Інакомислення в Україні: (60-ті – перша половина 80-х рр. XX ст.) / Юрій Олексійович Курносів; відп. ред., ред. Даниленко В. М.; Нац. акад. наук України. – К. : Ін-т історії України, 1994. – 221 с.
34. Курносів Ю. Насилля – головний аргумент більшовизму / Ю. О. Курносів // Український історичний журнал. – 1991. – № 12. – С. 16–27; 1992. – № 1. – С. 3–17.
35. Лис С. Слово поза цензурою. Самвидав як феномен культури і суспільно-політичної думки 1960-х – 1980-х років (Західна Україна) / С. Лис. – Луцьк : Твердиня, 2008. – 76 с.
36. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т / Іван Лисяк-Рудницький; пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. – Т. 2. – К. : Основи, 1994. – 573 с.
37. Обертас О. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років) / О. Обертас; передм. М. Коцюбинської; післям. О. Зінкевича. – К. : Смолоскип, 2010. – 300 с.
38. Островський В. «Невольницькі» дієви́яві Зіновія Красівського в мемуарних та усноісторичних інтерпретаціях / В. Островський // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. – 2011. – № 3. – С. 29–39.
39. Островський В. Правозахисна діяльність З. Красівського / В. В. Островський // Український історичний журнал. – 2015. – Вип. 5 (№ 524). – С. 130–139.
40. Островський В. Роль Зіновія Красівського в діяльності Українського Національного Фронту / В. Островський // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2010. – Ч. 17. – С. 191–201.
41. Островський В. Самвидавна «Альтернатива» Дмитра Квєцка / В. Островський // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2016. – Ч. 28. – С. 90–101.
42. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту / О. Пахльовська // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 65–84.
43. Подрабинек А. Карательная медицина / А. Подрабинек; под ред. Людмилы Алексеевой. – Нью-Йорк : Хроника, 1979. – 194 с.
44. Прокоп М. Анатомія українського руху опору / Мирослав Прокоп // Сучасність. – Мюнхен, 1974. – Рік видання чотирнадцятий. – Ч. 7–8 (163–164). – Липень-серпень. – С. 139–150.
45. Русначенко А. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940–1980-х років / А. Русначенко. – К. : КМ Academia, 1999. – 324 с.
46. Секо Я. Боротьба українських політв'язнів у таборах в другій половині 1960-х – середині 1980-х рр. / Ярослав Секо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. У двох частинах. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 98–105.
47. Секо Я. Витоки українського самвидаву / Ярослав Секо // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 9. – С. 73–79.
48. Секо Я. Група «Об'єднання» в українському підпільному русі другої половини 1950-х років / Ярослав Секо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. У двох частинах. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – Ч. 1. – С. 56–62.
49. Секо Я. Нелегальні організації УРСР другої половини XX ст.: загальна характеристика / Ярослав Секо // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 10. – С. 112–129.
50. Секо Я. Основні етапи діяльності Української Гельсінської групи / Ярослав Секо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 1. – С. 142–149.
51. Секо Я. Проблеми національної ідентичності в творчості українських шістдесятників / Ярослав Секо // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 4. – С. 110–118.
52. Сімків О. Реакція світової громадськості на порушення прав людини в УРСР (1976–1985 рр.) / Олег Сімків // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2013. – Збірник 18. – С. 218–251.

53. Українська поезія під судом КГБ: кримінал. справи Ірини та Ігоря Калинців / упоряд. і ред. Ю. Д. Зайцев. – 2-ге вид. – Львів : Афіша, 2004. – 572 с.
54. Український Національний Фронт: дослідження, документи, матеріали / упоряд. М. В. Дубас, Ю. Д. Зайцев. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 680 с.
55. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії / Ю. І. Шаповал; Центр істор. політології Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К. : Генеза, 2001. – 557 с.
56. Шевчук Ж. Становлення громадського руху за збереження рідної мови у 60–80-х рр. ХХ ст. / Ж. Шевчук // Краєзнавство. – 1999. – № 1/4. – С. 142–145.
57. Krawchenko B. Social change and national consciousness in twentieth-century Ukraine / B. Krawchenko. – Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press; University of Alberta, 1985. – 334 p.
58. Ludwig Mehlhorn. Odrzucając kłamstwo. Z historii oporu i opozycji antytotalitarnej w XX wieku (wersja polska). – Krzyzowa, 2012. – 287 s.

Рекомендовані інтернет-ресурси.

1. <http://avr.org.ua/>. – Електронний архів українського визвольного руху.
2. <http://cdvr.org.ua/>. – Центр досліджень визвольного руху.
3. <http://diasporiana.org.ua/>. – Електронна бібліотека «Diasporiana».
4. <http://history.org.ua/uk>. – Інститут історії України Національної академії наук України.
5. <http://incognita.day.kiev.ua/>. – «Україна Incognita».
6. <http://kyivhistorymuseum.org/muzej-shistidesyatnitstva/>. – Музей шістдесятиництва.
7. <http://memory.gov.ua/>. – Український інститут національної пам'яті.
8. <http://museum.khpg.org/>. – Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні».
10. <http://radiosvoboda.org/>. – Радіо «Свобода».
11. <http://smoloskyp.org.ua/>. – Українське незалежне видавництво «Смолоскип».
12. https://uk.wikipedia.org/wiki/Дисидентський_рух_у_СРСР. – Вікіпедія.
13. http://territoryterror.org.ua/Музей_«Територія_терору».